

جۇڭگو ادەبىيەت - كوركەمونەر شىلەر بىر لەستىگىنىڭ 1۱ ـ قۇربلىتاينىڭ، جۇڭگو جازۇشلار قوعامىنىڭ 10 ـ قۇربلىتاينىڭ اشلىۋ سالىتىدا سويلەنگەن ئُسوز

(2021 - جىلى 12 - ايدىنڭ 14 - كۈنى)

شى جىنپىڭ

ەن قۇلاشنى كەڭ جايغان ايىندى كارىنبا كەسكىندەپ، جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ نەشە ەىڭ جىلدىق تارىخىند ـ داعى ەڭ ايىنىدى تارىيىي داستان جازدى. قازىر جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ ۇلى گۇلدەنۇيىن جۇزەگە اسىرۇ بوگەۋ بەرمەس تارىيىي بارسقا قادام تاستادى، ُبىز جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ ۇلىسى گۇلدەنۇيىن جۇزەگە اسىرۇ نىساناسنا تارىختاعى ُارقانداي كەزدەگىندە دە اناعۇرلىم جاقىنداي تۇستىك، جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ ۇلى گۇلدەنۇى سىندى نىسانانى جۇزەگە اسىرۇعا مەعم سەنمىمىز دە، قابىلەتمىز دە بار، سونمەن بىرگە، اناعۇرلىم ماشاقاتتى، انا ـ عۇرلىم قاجىرلى قۇشلىنىسنى جاساۋعا، ُسوز جوق، داين تۇرۇيىمىز كەرەك.

مادەنيەت — ۇلتنىڭ رۇحاني جان نامىرى، ادەبىيەت ـ كوركەمونەر — ُءداۋىردىڭ دابىلى ـ بۇرىنعىلار: “ شىعارما دەگەنمىز قيسىندى ۇعىنۇ ـ دىڭ قۇرالى” دەگەن ەكەن. جاڭا ُءاۋىر، جاڭا جورىق — زامانىمىز داعى جۇڭگو ادەبىيەت ـ كور ـ كەمونەرنىڭ تارىيىي ورنى. قالڭك ادەبىيەت ـ كور ـ كەمونەر قىزمەتكەرلەرى ۇلتنىڭ گۇلدەنۇى سىندى لەمىن ُغۇرۇپ، ەلىمىز ادەبىيەت ـ كوركەمونەرد ـ نىڭ گۇلدەنىپ ـ كوركەپيۇنە، دامۇنىنا ايقىن العا باسۇ بەتالىسنى كورسەتتى.

اماليات ادەبىيەت ـ كوركەمونەر ُغىسى پارتييا مەن خالىقنىڭ ماڭىزدى ُغىسى ەكەندىگىن، ادەبىيەت ـ كوركەمونەر شەبى پارتييا مەن خالىقنىڭ ماڭىزدى شەبى ەكەندىگىن، قالڭك ادەبىيەت ـ كوركەمونەر قىزمەتكەرلەرى پارتييا مەن خالىقنىڭ كۇتكەن ُؤم ـ تى مەن تالابىنا لايىق ەكەندىگىن تولىق دالەلدە ـ دى. پارتييا مەن خالىق سىزدەرگە مۇقتاج، سىزدەر ـ گە سەنەدى، سىزدەرگە العىسى ايتادى! ۇاكىلدەر! جولداسىتار، دوستار! مادەنيەت كوركەپيسە مەملەكەت كوركەپەدى، مادەنيەت كۇشەپيسە ۇلت كۇشەپەدى. زامانىمىزدا ـ عى جۇڭگونىڭ تاۋ ـ سۇى كوركەم، خالىقنىڭ ايىب ـ نى اسقاق، بولاشاعى زور. ُءداۋىر ەلىمىز ادەبىيەت ـ كوروكەمونەرنىڭ گۇلدەنىپ ـ كوروكەپيۇنە بۇرىن بولپ كورمەگەن كەڭ ُورس ازىرلەدى. سوتسياليستىك ادەبىيەت ـ كوركەمونەردىڭ گۇلدە ـ نىپ ـ كوركەپيۇن، دامۇىن ىلگەرلەپتى، سوتسيالىس ـ نىڭ مادەنيەتتە قۇاتتى ەل قۇرۇدا قالڭك ادەبىيەت ـ كوركەمونەر قىزمەتكەرلەرى بۇلتارتپاس بوروش، كەلەلى مىندەت ارقالاپ وتىر، ۇلكەن ىستەر تىندىد ـ را الادى.

قالڭك ادەبىيەت ـ كوركەمونەر قىزمەتكەرلەرى مادەنيەت سانالىغىن كۇشەيتىپ، مادەنيەت سەند ـ مەن بەكەمدەپ، كۇشتى تارىيىي ىرىقتىلىق رۇچەين سوتسياليستىك مادەنيەتتە قۇاتتى ەل بولۇ قۇرىلد ـ سىنا بەلسەنە ات سالىسىپ، خالىق ُۇشىن قىزمەت سىستەۋ، سوتسياليزم ُۇشىن قىزمەت سىستەۋ بەتالىس ـ نا تاباندى بولپ، بارلىق كۇل شەشەك اتۇ، جالپى جارىسا ۇن قاتۇ باعىتىنا تاباندى بولپ، جاسام ـ يازدىقپەن كادەگە جاراتۇعا، جاسامپازدىقپەن دامىتۇ ـ عا تاباندى بولپ، نازاردى تۇ ۇستاۋ، جۇرت تىلە ـ گىن ۇيىستىرۇ، جاڭا ادام تارىيەلەۋ، مادەنيەتتى گۇلدەندىرۇ، وىراز ايگىلەۋ سىندى بوروش پەن مىندەتكە شوعىرلاندىرپ نەگىز قالاۋ، رۇخ سودماۋ جاعىندا جاڭا جاۋاپكەرلىك كورسەتپ، تۇ ـ راشلىدىقتان جازباي، جاڭالىق اشۇ جاعىندا تىڭ سىكەرلىك كورسەتپ، تاماشا ُومرالدىق جەتىلم جاعىندا شت جاتتا بەينە كورسەتپ، ُوزىن تىنباي ۇلەۋەتتەندىردى، اسقاق مورالەم ەلەۋلى مىندەت ارقالايتىن مادەنيەت جاسامپازدىعى ارقىلى جۇڭگو ادەبىيەت ـ كوركەمونەرنىڭ جاڭا بەينەسىن ايگ ـ لەپ، جۇڭخۇا مادەنيەتنىڭ تىڭ شۇعىلاسىن تۇلعالاپ، ەكىنشى 100 جىلدىق كۇرەس نىساناسىن جۇزەگە اسىرۇ، جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ ۇلى گۇلدەنۇى سىندى جۇڭگو ارمانىن جۇزەگە اسىرۇ ُۇشىن قۇاتتى قۇن جەتەكشى كۇشىن، مادەنيەتتىك ۇيىستىرۇ كۇشىن، رۇحاني دەمەۋ كۇشىن ازىرلەۋ كەرەك. بۇل ارادا مەن كوپىشلىككە مىناداي بىرنەشە ُؤمىت اراتامىن.

ُغىرىنشى، قالڭك ادەبىيەت ـ كوركەمونەر قىز ـ مەتكەرلەرنىڭ ۇلتنىڭ گۇلدەنۇى سىندى ۇلى ُستى كوكەپىدە ساقтаپ، جاڭا داۋىردەگى جاڭا جورىقنىڭ ايىنىدى بەينەسىن قىزۇ نىتامەن بەينەلە ـ ۇىن ُؤمىت ەتەمىن. جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ ۇلى گۇلدەنۇيىن جۇزەگە اسىرۇ — تىباپۇ زامانىان بەرگى جۇڭگو خالىقى مەن جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ ەڭ ۇلى ارما ـ نى. 100 جىلدىان بەرى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتيياسى ماركىسىزمنىڭ نەگىزگى قاعىدلارنى جۇڭ ـ گونىڭ ناقتى امالياتىمەن ۇشتاستىرىپ، جۇڭخۇانىڭ تاڭداۋلى ُءاستۇرلى مادەنيەتپەن ۇشتاستىرىپ، جۇڭگو خالىقن نىتتىماقتاستىرىپ جانە باستاپ، وسد ـ ناۋ كەڭ ـ بايتاپتى دالادا ادامزاتنىڭ دامۇ تارىخىندا ـ

لىقتىڭ مادەنيەت قاجەتتىن قاناعاتاندىراتىن جانە خالىقنىڭ رۇحاني كۇشىن نىعايتاتىن اناعۇرلىم كوپ تاڭداۋلى تۇنىدىنلار جاراتىپ، ادەبىيەت ـ كوركەمو ـ نەردىڭ گۇل باقشاسىن خالىق ُۇشىن ماڭىگى قۇلپىرتۇ كەرەك.

خالىق تارىيىتى جاراتۇشى ُارى ُءداۋىردى جاراتۇشى. خالىقنىڭ ايىنىدى كۇرەسى بارىسىندا تارىيىتى جاراتاتىن جالىندى تاراۋلار ُار جاققان تۇنىدايدى، توپتالا كەلە خالىقتىق ەپوسقا اينالادى. خالىق ادەبىيەت ـ كوركەمونەردىڭ اناسى، ادەبىيەت ـ كوركەمونەردىڭ تولىسۇ خالىقنىڭ نازلەندىردۇ ـ نىمن قول ۇرە ەلمايدى، خالىق اراسىندا بارلىق ادەبىيەت ـ كوركەمونەردىڭ سارقىلمايتىن، تاۋسىل ـ مايتىن مول قاينبارى بار. ادەبىيەت ـ كوركەمونەر خالىق تارىيىتى جاراتقان ۇلى ُزۇدىستى ەڭ سىتتىق نىقالسپەن جىرلاۋى، جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ ۇلى گۇلدەنۇى ُۇشىن كۇرەس جۇرگىزگەن بارشا كۇرەسكەرلەر ـ دى، خالىق ُۇشىن قۇربان بولپ، ُوزىن ارىناعان بارلىق قاھارمانلاردى ەڭ تەرەڭ سۇيسپەنىشلىك ـ پەن القاۋى كەرەك.

ماۋدۇن بىلاي دەگەن بولاتىن: “ ُغىر قالاە ـ گەردە مول تۇرمىس تاجىرىيەسى بولۇمەن بىرگە، ُسوز جوق، كۇردەلى قوعامدىق قۇبىلىسقا تالداۋ جاساي الاتىن تۈسەلگەن وي ـ سانا بولۇ كەرەك“. رەسەيى جازۇشىسى تولستوي بىلاي دەگەن بولاتىن: “ كوركەمونەر شەبەرلىك مەمەس، ول كور ـ كەمونەرشى سەزىنگەن سۇيسپەنىشلىكتىڭ بەينەلدە ـ ۋى”، ُومىر دەگەنمىز خالىق، خالىق دەگەنمىز ُومىر ـ خالىق شىنايى، رەال، ناعىز بولادى، ويدان شىعارىلعان وىرازىبەن خالىقتى تۇلعالاۋعا بولمايدى، كەلەمەجىدەۋ پوزىتسياسىمەن خالىقتى تالەككە ەتۇگە بولمايدى، جىبرىكىنىشى ۋانئەمەن خالىقتى جىبرىكە ـ نىشتى كورسەتۇگە تىپتەن بولمايدى. قالڭك ادەب ـ يەت ـ كوركەمونەر قىزمەتكەرلەرى خالىق بۇقارا ـ سىمەن شىكەرەلەي ارالاسپ، خالىقنىڭ قاجىرلى ەڭبەگىن ُئۇسىنىپ، خالىقنىڭ ُغۇبىنىشى مەن كۇ ـ يىنىشىن، قۇانىشى مەن جۇبانىشىن سەزىنسە عانا ُومىردىڭ ماندىك سىپاتىن قانىق بىلە الادى، ُءا ـ ۇىر تىنىسىن يگەرە الادى، خالىقنىڭ ُۇنىن ۇعىنا الادى، سوندا عانا ادەبىيەت ـ كوركەمونەر جاسام ـ پازدىعى تەلەگەي كۇشەك جانە ماڭغىلىك تارتىمەدى قۇقتا يە بولادى. قالڭك ادەبىيەت ـ كوركەمونەر قىزمەتكەرلەرى خالىقتى تۇنىدىنىڭ باس كەپىيىكەرى ەتىپ قانا قويماي، ُوزىنىڭ يدەپالىق نىغىلى مەن سۇيسپەنىشلىگىن خالىقپەن ُغىىر تۇلعالاندىرىپ، پەيدىل سۇيسپەنىشلىك، تولعام جاعىندا خالىق ارا ـ سىنا تەرەڭ بويلاپ، خالىقپەن بىرگە ُءاۋىردىڭ تىنىسىن، ُومىردىڭ مەرەپىن سەزىنىپ، ُءاۋىردىڭ ُۇشىن، خالىق ُۇشىن جىر سەلدەتۇ كەرەك.

ادەبىيەت ـ كوركەمونەر وىراز ارقىلى سومدا ـ لادى، كلاسسىيىكالىق ادەبىيەت ـ كوركەمونەر وىرا ـ زى ُغىىر ُءاۋىردىڭ ادەبىيەت ـ كوركەمونەرنىڭ ماڭىزدى بەلگىسىنە اينالادى. تالىپنىشى، ونەىرلى بارشا ادەبىيەت ـ كوركەمونەر قىزمەتكەرلەرى ُومىردى ُئۇسىتۇ قابىلەتتىن جوعارىلاتىپ، ُءاۋىر رۇخنا ۇاكىلدىك ەتەتتىن اناعۇرلىم كوپ جاڭا قۇب ـ لىستاردى، جاڭا كەپىيىكەرلەردى ۇزدىكىسىز بايقاپ، ەمىردەن باستاۋ العان ُارى ومىردەن جوعارى تۇ ـ راتىن كوركەمونەر جاسامپازدىغىن، رەاليزم مەن رومانىزىمەدى ۇشتاستىرعان ەستەتيكالىق سىتىل ارا ـ قىلى ادامدى باۋرايتىن، ادامدى تەبىرىنەتتىن، ادام ـ دى اسەىرلەندىرەتىن كىسوركەمونەر وىرازىن سومداپ، داۋىرگە ەل ەسىننە شىقپايتىن كوركەمو ـ نەر كلاسسىيىكالىق تۇنىدىنلارنى قالدىرۇ كەرەك.

“ شىعارما جازۇدا مازمۇن بارىنەن ماڭىزدى ورنىندا تۇرادى “. ادەبىيەت ـ كوركەمونەر اسقاقتە ـ قا، نىزگىلككە ۇمتىلعاندا عانا ُءاۋىردىڭ دابىلىنا ايد ـ نالادى. كەمەلدىلىككە جەتكەندە عانا كوركەمەدىك ـ كە جەتۇگە بولادى. قالڭك ادەبىيەت ـ كوركەمونەر قىزمەتكەرلەرى جۇڭگو ادەبىيەت ـ كوركەمونەرد ـ نىڭ اسقاقتىققا، نىزگىلككە ئاپىلتاتىن تاڭداۋلى ُءاداس ـ تۇرىن ساۋلەلەندىرىپ، سوتسياليستىك وزەكتى قۇن كوزقاراسىنىڭ جالىندى ومىرشەڭدىگىن ادەبىيەت ـ كوركەمونەر جاسامپازدىغىندا ايگىلەپ، شىمىر، ُمو ـ رالدى، جامەمدى نارسەلەردى بەينەلەپ، اقاۋسىز مادەنيەت سالتىن دارىپتەپ، قالىپسىز ەستەتيكا نە ـ ساين تاستاپ، يدەياسى تەرەڭ، كىرشىكىسىز دە قاراپايىم، سارا دا قۇاتتى تاڭداۋلى تۇنىدىنلار ارقم ـ لى خالىقنىڭ ەستەتيكالىق كوزقاراسىن، قۇن كوزقا ـ راسىن نازلەندىرىپ، خالىقنىڭ رۇحاني ومىردە انا ـ عۇرلىم تولىسۇنا ۇمكىندىك جاساۋ كەرەك.

ُۇشىنشى، قالڭك ادەبىيەت ـ كوركەمونەر قىز ـ مەتكەرلەرىنەن تۇراشلىدىقتان جازباي جاڭالىق اشۇعا تاباندى بولپ، داۋىرگە سايى سارا تۇنىدىنلار جاراتۇ ارقىلى ادەبىيەت ـ كوركەمونەر ـ

دىڭ تىىڭ ُورسىن اشۇدى ُؤمىت ەتەمەن. ُبىىر ُءاۋىردىڭ ادەبىيەت ـ كوركەمونەر تابىسىن نازارد ـ لاۋدا ەڭ سوغىندا تۇنىدىغا قاراۋ كەرەك، ادەبىيەت ـ شىلەردىڭ، كوركەمونەر شىلەردىڭ ُومىىر قۇنىن تارازىلاۋدا دا تۇنىدىغا قاراۋ كەرەك. قالڭك ادەبىيەت ـ كوركەمونەر قىزمەتكەرلەرى توسەلۇ با ـ رىسىندا كەمەلدىلككە تالىپىنپ، باتلىدىقپەن جاڭا ـ لق اشىپ، ُبىزدىڭ وسى ۇلى ۇلتقا، ۇلى داۋىرگە ساپما ـ ساي كەلەتتىن تاڭداۋلى تۇنىدىنلاردى قۇل ـ شىنا جاراتۇ كەرەك.

بۇرىن دا، بۇگىن دە تاڭداۋلى ادەبىيەت ـ كوركەمونەر تۇنىدىلارى يدەيالىق مازمۇن مەن كوركەمونەرلىك بەينەلەۋدىڭ وركانىيالىق نۇتاستە ـ ەنىڭ جەمىسى بولپ كەلەدى. بۇل ُمال “ ُسو ـ زىڭ جۇيەلى بولسا، سويلەمىڭ كوركەم بولادى، سويلەمىڭ كوركەم بولسا، شىعارماڭ تاتىمەدى بولادى “ دەگەندىك. كوركەمدىك قۇنىن كوركەم ـ دىك كوركەمونەرىنە توعىستراتىن بولسا، تۇنىدىدا رۇخ بولادى، يدەيا مەن كوركەمونەر ُبىىر ـ ُبىىر ـ رىنىڭ ارتقىشىلىغىن ساۋلەلەندىرە الادى، سوندا عانا تۇنىدى ماڭگى جالعاتاتىن بولادى. ساپانى جوعارىلاتۇدى ادەبىيەت ـ كوركەمونەر تۇنىدىسىد ـ نىڭ ارقاۋى ەتىپ، مازمۇندىق ماتەرياللاردى قاتاڭ تاڭداپ، يدەياسىن تەرەڭ اشىپ، كوركەمو ـ نەر سارا تۇنىدىسىن جاراتىپ، تۇنىدىنىڭ رۇحاني قۇاتىن، مادەنيەتتىك ُمانىن، كوركەمونەرلىك قۇنىن ۇزدىكىسىز جوعارىلاتۇ كەرەك.

جاڭالىق اشۇ ادەبىيەت ـ كوركەمونەردىڭ جانى. جازۇشى لىۋ چىڭ بىلاي دەگەن: “ ُبىىر قالاىمگەر ەلىكتەۋدەن بۇكىلدەي قول ۇزگەن كەزدە عانا ناعىز جازۇشعا اينالادى “، “ ُاربىىر ُءا ـ ۋىردىڭ ادەبىيەتنىڭ بارلىغىندا جاڭا جازۇ ُئاسىلى بولادى “. قالڭك ادەبىيەت ـ كوركەمونەر قىزمەت ـ كەرلەرى الدىڭغىيلاردان ۇيرەنەتتىن قۇرمەت سە ـ زىمدە بولۇى، تىپتەن الدىڭغىيلاردى باسىپ وزاتىن باسەكەلىك ويدا بولۇى، ُوزىن تىڭنان تۇلەتەتتىن باتلىدىقتى كۇشەيتىپ، كوشىرمەشلىككە، دۇرمەككە ىلەسۇگە، كلونداپ، ۇقىساتىپ جاساۋعا قارىسى تۇرىپ، اناعۇرلىم كەڭ جاسامپازدىق ورسىنە قادام تاستاۋ كەرەك.

تەلەگەي تەڭىز جۇڭخۇا وركەنيەتى — جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ مەرەكشە رۇحانى بەلكىسى، زامانىە ـ مىزداعى جۇڭگو ادەبىيەت ـ كوركەمونەرنىڭ ُتۇ ـ بىرلى نەگىزى ُارى ادەبىيەت ـ كوركەمونەر جاسام ـ يازدىغىنىڭ اسىل قازىناسى. جۇڭگو مادەنيەتتى ەجەلدەن بەرى “ زامانالار كوشىندەگى جازبالاردى ساقتاۋ، كونەدەن قالعان اۋەندەردى قابىلداۋعا“ قۇرمەت ەتىپ كەلەدى. جۇڭخۇانىڭ تاڭداۋلى، ُءاستۇرلى مادەنيەتنىڭ يدەيالىق كوزقاراسىن، گۇمانىتارلىق رۇخىن، ُمورالدىق ۇلشەمىن كادەگە جاراتىپ، كوركەمونەردىڭ جاسامپازدىق قۇاتى مەن جۇڭخۇا مادەنيەتتى قۇنىن توعىستىرىپ، جۇڭخۇانىڭ ەستەتيكالىق رۇخىمەن جانە زامانىمىز ـ دىڭ كوركەمدىك تىلپىنىسىمەن ۇشتاستىرىپ، جۇڭخۇا مادەنيەتنىڭ ومىرشەڭدىك كۇشىن قالاۋتۇ كەرەك. باياعى قالپىن ساقتاپ، ُبىىر سارىننان جازباسا جالعاتىرۇدان اۋىن اشۇعا كەلەپەيدى، تا ـ مىرىن ُۇزۇ، قىيسىنىسز ويدان قۇراستىرۇ جاڭالىق اشۇ ەسەپتەلەپەيدى. جالعاتىستىرۇ مەن جاڭالىق اشۇدىڭ قاتنىسسىن يگەرۇ، بۇرىنقىلاردان ۇيرەند ـ گەندە، ەسىلكىككە جابىسىپ الەۋ، قاساڭ قاعىپاندى بۇزعاندا زاڭدىلىققا قارىسى كەلمەۋ، جۇڭخۇانىڭ تاڭداۋلى ُءاستۇرلى مادەنيەتتىن ادەبىيەت ـ كوركە ـ مونەردە جاڭالىق اشۇدىڭ ماڭىزدى قاينار بۇلاعىنا اينالدىرۇ كەرەك.

بۇگىن ُتۇرلى كوركەمونەر تۇرلەرى ُوزارا توعىسىپ، تۇتاسىپ، ُتۇرلى بەينەلەۋ فورماسى قا ـ باتتاسىپ، توعىسىپ، يىتەرنەت، ۇلكەن ساندى ما ـ لەمەت، جاساندى زەردە سىياقتىلار ادەبىيەت ـ كور ـ كەمونەر فورماسىندا جاڭالىق اشۇدى جەدەلدەتتى، ادەبىيەت ـ كوركەمونەر كەڭمىستىگىن كەڭەيتتى. ُبىز، ُسوز جوق، جاسامپازدىق شەبەرلىك پەن ُئاسىل اتاۋلى تۇگەلدەي مازمۇنعا قىزمەت ەتەدى دەگەن قاعىدانى ۇعىنۇيمىز كەرەك. عىلىم ـ تەخنىە ـ كانىڭ دامۇى، تەخنىكانىڭ جاڭالانۇى جاڭا كوركە ـ مونەرلىك بەينەلەۋ مەن كوركەمدەۋ ُئاسىلىن الا كەلدى، الايدا كوركەمونەردىڭ تولىسۇى باستان ـ اياق تۇرمىستان كەلەدى. جاڭا تەخنىكالاردى، جاڭا تاسىلدەردى دۇرمىس قولدانپ، جاسامپاز ـ دىق شابىتتى قاۋلاتىپ، مادەنيەت مازمۇنىن بايە ـ تىپ، يدەيالىق سۇيسپەنىشلىكتى بەينەلەپ، ادەب ـ يەت ـ كوركەمونەر جاسامپازدىغىندا مازمۇنى قوردالى، كۈمەسىكى كۇشى مەعم سونى ُورسىتى ايگىلەۋ كەرەك.

(جالعاسى 3 ـ بەتتە)